

Een kritische evaluatie van het New Calvinism

In de derde lezing van de winterconferentie gaf ds. M.K. de Wilde een evaluatie van het New Calvinism (NC) aan de hand van de vraag: “Hoe moeten we als gereformeerde christenen in Nederland tegen deze beweging aankijken”.

Opzet

Ik heb mijn lezing in vier onderdelen onderverdeeld. Eerst wil ik iets zeggen over mijn eigen kennismaking met de NC. In de tweede plaats wil ik de beweging kort typeren. Daarbij wil ik ook ingaan op de vraag hoe ‘calvinistisch’ het NC eigenlijk is. In de derde plaats wil ik een paar sterke kanten van de beweging noemen, hoe deze beweging ons kan helpen, wat we van de NC kunnen leren. In de vierde plaats wil ik wijzen op enkele zwakke kanten van het NC. Ik wil daarbij ook ingaan op kritiek die vaak genoemd wordt maar die m.i. minder terecht is, of in ieder geval genuanceerd moet worden. Daarna is er hopelijk nog alle ruimte voor vragen.

1 New Calvinism in mijn eigen leven

Eerst dus New Calvinism (NC) in mijn eigen leven. Toen ik tot geloof gekomen was en me door de Heere geroepen wist om theologie te gaan studeren was ik erg op zoek naar geestelijke leiding. Ik luisterde preken van allerlei predikanten, maar zocht die geestelijke leiding ook zeker in de gereformeerde traditie waarin ik was opgegroeid.

Ik las de Beknopte Gereformeerde Dogmatiek van Van Genderen en Velema en de Institutie van Calvijn maar kwam ook al snel bij de puriteinen terecht. Bij Bunyan, Watson, Owen en Boston vond ik een schat aan geestelijke wijsheid. En via de puriteinen kwam ik bij de Evangelicals van 18^e en 19^e eeuw. Jonathan Edwards en John Newton, J.C. Ryle, Spurgeon en de Princeton-theologen: Archibald Alexander en Charles Hodge.

En zo kwam ik ook bij hedendaagse auteurs terecht die in de puriteinse en evangelical traditie wilden staan: eerst J.I. Packer, R.C. Sproul en Sinclair Ferguson, die alle drie heel veel voor mij betekend hebben, maar daarna nog heel veel anderen waaronder ook John Piper, Mark Dever, Don Carson, Wayne Grudem en Michael Horton. Dat was nog voor het jaar 2000. Lang voordat iemand van het ‘New Calvinism’ gehoord had. Toen merkte ik al dat er vooral in de VS een hele wereld van calvinistische theologie te vinden was.

En toen in 2007 het inmiddels bekende artikel van Collin Hansen in Christianity Today verscheen over een bijzondere herleving van het calvinisme in Amerika en hij daar in 2008 ook een boek over schreef, was dat voor mij alleen maar een bevestiging. Voor mij voelde dat nieuwe calvinisme ook niet zo nieuw omdat ik het zelf via het oude calvinisme ontdekt had en merkte dat er zoveel lijnen liepen tussen het oude en het nieuwe calvinisme. Ik moet er wel bij zeggen dat ik vooral auteurs las uit de meer behoudende hoek van de beweging.

2 Wat is het New Calvinism?

Dat brengt me bij het tweede punt van mijn lezing. Een korte typering van de beweging. We komen de naam NC voor het eerst tegen in de ondertitel van het boek *Young, Restless, Reformed*, dat Collin Hansen in 2008 schreef en waarin hij vertelde over de herleving van het calvinisme in de VS. Ook seculiere media schreven er in die tijd over. *Time Magazine* noemde het nieuwe calvinisme in 2009 zelfs in het rijtje van de ‘tien ideeën die op dit moment de wereld veranderen’.

Het gaat om een beweging van conservatieve evangelicals die zich concentreert rond bekende voorgangers en theologen als Tim Keller, John Piper, Albert Mohler, Mark Dever, Matt Chandler en Kevin DeYoung. De beweging, die intensief gebruikt maakt van de moderne media, focust sterk op de kerk en de plaatselijke gemeente. De nieuwe calvinisten zijn dan ook vooral georganiseerd in allerlei kerkelijke vernieuwingsbewegingen zoals *The Gospel Coalition (TGC)*, *9Marks* en *Acts29*. TGC, in 2007 opgericht door Tim Keller en zijn vriend D.A. Carson, is het belangrijkste platform van de nieuwe calvinisten.

Waar komt de herleving vandaan?

Deze herleving van het calvinisme komt niet uit de lucht vallen. Mark Dever noemt ergens 12 factoren die God heeft willen gebruiken.

Ik geef er een paar door: de invloed van theologen als Spurgeon, Lloyd-Jones, Packer, Sproul, MacArthur en Sproul; het werk van *The Banner of Truth* die zoveel calvinistische klassiekers beschikbaar heeft gemaakt; de strijd over het gezag en de onfeilbaarheid van de Bijbel, waarbij calvinistische theologen een belangrijke rol speelden; de secularisatie en de neergang van de gevestigde kerken met hun moderne theologie en oppervlakkige, pragmatische evangelical-kerken waardoor er een honger kwam naar theologie met inhoud en diepgang.

Naast de factoren die Dever noemt kunnen we ook denken aan de groeiende invloed van verschillende gereformeerde seminaries; de dogmatiek van Wayne Grudem die heel veel invloed heeft onder evangelicals in Amerika en die een duidelijk calvinistische genadeleer heeft; en de rol van christelijke uitgevers zoals *Crossway* en *Presbyterian and Reformed*.

Geconsolideerd

Collin Hansen was in 2007 de eerste die het NC als een beweging beschreef. Inmiddels zijn we ruim 10 jaar verder en is de beweging wat meer geconsolideerd en uitgekristalliseerd. Vooral TGC heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld. Scherpe kantjes zijn er ook wat af. Nog steeds is het wel brede beweging. John Piper is geen Tim Keller. Kevin DeYoung is geen Matt Chandler. Toch moeten we die verschillen niet overdrijven. De manier waarop ze bijvoorbeeld binnen TGC samen optrekken laat zien dat in hun eigen ogen voor dezelfde zaak staan en bij elkaar horen.

Calvinistisch?

Maar hoe calvinistisch zijn deze nieuwe calvinisten eigenlijk? En wat is de relatie met het oude calvinisme? Om die vraag te kunnen beantwoorden, moeten we eerst helder hebben wat we met ‘calvinistisch’ bedoelen. Voor sommigen is calvinisme theologie in de lijn van

Calvijn. Voor anderen is calvinisme een synoniem voor gereformeerd, wat dan natuurlijk weer de vraag oproept wat gereformeerd nu eigenlijk is.

In zijn boek bedoelt Collin Hansen met calvinistisch vooral de ‘doctrines of grace’, de vijf punten van het calvinisme. Op die omschrijving kun je best kritiek hebben. Als we bijvoorbeeld denken aan Calvijn zelf, dan moeten we zeggen dat het in zijn theologie om veel meer gaat dan de genadeleer, bijvoorbeeld ook om zijn visie op de kerk, de eredienst, de sacramenten, de traditie en de overheid.

Grote-God-theologie

Zelf vind ik de omschrijving van B.B. Warfield heel bruikbaar: een calvinist is iemand met een heel grote God. Calvinisten zijn mensen die in alles vanuit God, Zijn eer en Zijn soevereiniteit willen denken en ook daaruit willen leven.

Deze visie op God heeft consequenties voor je hele theologie. Maar die grote God komt toch vooral tot uitdrukking in de leer van zonde en genade. Dat zien we bij Calvijn en in de gereformeerde belijdenisgeschriften en daarop ligt ook in de Bijbel zelf het accent.

Zo bezien, is het dus niet zo vreemd om het calvinisme te typeren met behulp van de vijf punten van het calvinisme. Ze zeggen zeker niet alles, maar ze bepalen ons wel bij de kern en laten goed zien op welke punten calvinisten zich onderscheiden van andere christenen.

Nou als we calvinisme omschrijven als een grote-God-theologie die vooral tot indrukking komt in de vijf punten van het calvinisme, dan zijn de nieuwe calvinisten, in al hun verscheidenheid en diversiteit, zonder twijfel calvinistisch. John Piper, Mark Dever, Tim Keller en al die andere New Calvinists hebben een grote God. Ze denken sterk en consequent vanuit God, Zijn eer en Zijn werk, helemaal in de lijn van Calvijn zelf.

Nieuw?

In welke zin zijn de nieuwe calvinisten dan nieuw? Nou niet dat ze anders zijn, alsof het hier gaat om een soort calvinisme dat beter of slechter is dan het oude. Ik denk dat we het nieuwe calvinisme veel meer moeten zien als een bepaalde verschijningsvorm van het calvinisme, namelijk het calvinisme in Amerika in de 21e eeuw. Zo denken de meeste New Calvinists er trouwens zelf ook over.

En natuurlijk zie je dan verschillen met het calvinisme van Calvijn, zoals er trouwens ook verschillen zijn tussen het calvinisme van Calvijn en dat van Owen of dat van andere calvinistische theologen als Edwards, Spurgeon en Bavinck. En er ook verschillen zijn tussen calvinisten uit dezelfde tijd: zoals tussen John Owen en Thomas Manton of Matthew Henry om maar een voorbeeld te noemen. Maar die verschillen wegen minder zwaar dan de overeenkomsten.

Wat wel ‘nieuw’ is aan het nieuwe calvinisme, is dat de beweging voor een groot deel uit baptisten bestaat, terwijl het ‘oude’ calvinisme vooral een presbyteriaans karakter had. Wat

dat betreft is er sprake van een verbreding van de invloed van het calvinisme. Opmerkelijk is ook de etnische en culturele diversiteit en de internationale uitwaaiering van het nieuwe calvinisme en hoeveel jonge mensen zich tot deze beweging aangetrokken voelen.

3 Sterke kanten

Dan nu het derde deel van mijn lezing. Een paar sterke kanten van het NC. Hoe kunnen deze christenen uit de VS ons helpen? Ik wil een paar dingen noemen.

(1) Evangeliecentrisch

Allereerst het evangeliecentrische van de beweging. De NC zijn ervan overtuigd dat het niet genoeg is om het evangelie te geloven maar dat het evangelie ook echt centraal moet staan. Het is niet voor niets dat TGC zo heet. Dat is wat de NC willen. Ze willen een beweging zijn rond het evangelie.

Natuurlijk gaat het om de hele Bijbel en heeft de hele Bijbel gezag. Maar de Bijbel heeft wel een kern. En die verwoordt Paulus in 1 Kor. 15: Jezus Christus die gestorven is en die is opgestaan. En dat evangelie moet vooral ons hart hebben. Vergeleken met dat evangelie zijn alle andere dingen in de Bijbel bijzaak. Dat moet je soms zo ook zeggen. Ik denk aan wat de Schotse theoloog John Duncan eens zei: 'I am first a Christian, next a Catholic, then a Calvinist, fourth a Paedobaptist, and fifth a Presbyterian and I cannot reverse this order'.

Nou dat is de NC uit het hart gegrepen. De kern centraal stellen. 1 Kor. 15. Jezus Christus. Gestorven en opgestaan. En vanuit die kern valt dan het licht over alle andere leerstukken. En dan komen die andere leerstukken ook tot hun recht. Vanuit de verbinding met de kern.

Tim Keller laat dat heel mooi zien in zijn boek Center Church. Hoe je evangeliecentrisch moet denken en theologiseren. Hij laat het ook concreet zien in zijn boek over het huwelijk: vanuit Christus denken.

(2) Apologetiek

Een tweede sterke kant is het apologetische karakter van de NC. Ze willen het gesprek aangaan met ongelovigen buiten de kerk en binnen de kerk en met gelovigen die leven in een seculiere wereld en een seculiere tijd. En ze zoeken naar manieren om op een eigentijdse manier het evangelie ter sprake te brengen.

Dat is ook een belangrijk onderdeel van de missie van TGC: hoe verwoord je het evangelie zo dat mensen dat evangelie ook echt horen, in hun eigen taal. En dan gaat het om zowel het confronterende van het evangelie als het bevrijdende van het evangelie.

Keller en Piper

Ik denk dat we hier al snel denken aan iemand als Tim Keller. Misschien wel de apologet van de NC. Hij is daar heel druk mee: hoe vind ik een ingang, een aanknopingspunt om mensen met het evangelie te raken.

Maar ook John Piper doet dit, op zijn eigen manier. Zijn 'christian hedonism' is geen christelijke versie van het hedonisme, God erbij halen en gebruiken om je eigen verlangens te bevredigen. Het is (naast een recht doen aan het Bijbelse spreken over het menselijk verlangen naar geluk en vreugde; vgl. de dissertatie van David Murray over Matthew Henry) een manier om de radicaliteit van het evangelie recht te doen. Het is niet genoeg dat je God gehoorzaamt. Je moet ook echt blij van Hem worden. Je hart moet voor Hem ingewonnen worden. Anders eer je Hem niet, maar maak je Hem klein.

Zonder Keller op Piper in alles te volgen denk ik dat zij en ook de andere NC ons kunnen helpen om het evangelie te verwoorden in onze eigen taal. Om het oude calvinisme 'up to date' te brengen. Niet omdat het oude calvinisme tekortschiet en verbetering nodig heeft, maar omdat wij niet leven in de tijd van Calvijn en Owen en Spurgeon, maar in de tijd van Keller en Piper. Ik heb theologen als Keller en Piper nodig om Calvijn en Owen in hun diepte beter te kunnen begrijpen en toepassen. Want ook ik ben zo'n modern of postmodern seculier mens.

(3) Vreugde in God

Het derde wat we van de NC kunnen leren is hun nadruk op de vreugde in God. God maakt blij. Als Hij centraal staat in je leven dan word je niet alleen klein en nederig en voel je niet alleen de afstand tussen God en jou en je volstrekte afhankelijkheid, maar, zeggen de NC, dan word je ook blij. Blij met Zijn schepping. Blij met Zijn zorg en bewaring. Blij met Zijn woord. Blij met Zijn beloften. Blij met zijn Zoon de Heere Jezus. Blij met Zijn Heilige Geest. Blij met Zijn vergeving. Blij met Zijn vernieuwing. Blij met Zijn koninkrijk en Zijn werk overal op deze wereld. Blij met Zijn gemeente, de kerk. Blij met Zijn toekomst, de nieuwe hemel en nieuwe aarde. Uiteindelijk is God Zelf, zoals John Piper niet moe wordt te zeggen, het goede nieuws van de Bijbel, dat we door Zijn genade met Hem mogen omgaan en in Zijn nabijheid mogen leven.

Dat kunnen we natuurlijk ook leren van de puriteinen of van Edwards of van Pascal of C S Lewis, maar zeker ook van de NC: de schoonheid en heerlijkheid van God. Hij is onze grootste schat. Hij maakt gelukkig.

4 Zwakke kanten

En dan het vierde en laatste onderdeel van mijn lezing. De zwakke kanten van het NC. Want die zijn er ook. Ik laat me daarbij leiden door het boekje van Jeremy Walker, *The New Calvinism Considered* (2013)

(1) Pragmatisme

Het eerste wat Walker noemt is het pragmatisme van de NC. Ze denken snel: wat werkt, zal ook wel goed zijn. Of groot is beter. En pas als we groot zijn, kunnen we echt wat bereiken. Daar heeft Walker zeker een punt. Dat zit ook diep in het DNA van het Amerikaanse christendom. Rond de voorgangers zie je soms ook best iets van een celebrity -cultuur. Tegelijkertijd is het NC wel een heel brede beweging en geldt dit voor de een veel sterker dan voor de ander.

Ook binnen de beweging zelf is dit trouwens een punt van zorg en zelfreflectie. Zeker na de val van Mark Driscoll, die overigens vanaf het begin een soort buitenpositie had en veel kritiek opriep door zijn stijl en opvattingen.

Sommige NC hebben zeker te weinig oog voor het 'regulative principle' van de Bijbel. Dat God ons voor kerk-zijn en christen-zijn in de Bijbel heel specifiek de weg wijst en ons niet maar zomaar onze gang laat gaan.

(2) Cultuur

In de tweede plaats noemt Walker de houding ten opzichte van de cultuur. Die is in zijn ogen veel te open. Alsof de cultuur neutraal is. Hij denkt dan concreet aan de muziekvormen die gebruikt worden voor de eredienst en aan de middelen die ingezet worden voor evangelisatie en verbreiding van het evangelie. Ook hier heeft Walker een punt. En tegelijkertijd is zijn kritiek ook wat kort door de bocht. Ook over muziek en eredienst wordt onder NC heel verschillend gedacht. Vaak worden de Passion-conferentie genoemd. Maar dat is zeker geen NC-conferentie, hoewel iemand als John Piper er soms wel spreekt. Op de conferenties van TGC en T4G worden vooral klassieke hymns gezongen en soms alleen met pianobegeleiding.

En het lastige met cultuur is dat cultuur nooit neutraal is, ook onze eigen kerkelijke cultuur niet. Cultuur is dus niet alleen iets buiten ons, iets wat wij met de Bijbel moeten reformeren, cultuur is ook iets in ons en van onze eigen groep, en die cultuur moet ook gereformeerd worden. Ook wij zijn geneigd om onze eigen culturele voorkeuren en gewoonten in de Bijbel in te lezen. We kunnen zelf dus nooit buiten schot blijven (zie voor een uitwerking van dit punt vooral Keller, Center Church).

(3) Wereldgelijkvormigheid

In de derde plaats noemt Walker de wereldgelijkvormigheid en het gebrek aan aandacht voor levensheiliging. Een kritiek die we ook vanuit reformatorische christenen in Nederland veel horen.

Dit is wel een ingewikkeld punt. Wat is wereldgelijkvormigheid precies? De balans tussen de wereld liefhebben als Gods goede schepping en als de plek waar we een taak hebben en de wereld haten is een hele lastige. Een gezond piëtisme is goed en belangrijk. Maar een extreem piëtisme is ook onbijbels.

Wat we ook moeten meewegen is dat de kritiek van wereldgelijkvormigheid voor een deel cultuurbepaald is. Als John Piper de Terdege of de Gezinsgids zou lezen, en hij zou al die advertenties zien van dure meubels, kleding en auto's en hoe we daar als reformatorische christenen mee omgaan, dan zou hij schrikken (zoals velen van ons zijn keuze voor bepaalde muziek of een stijl van eredienst misschien moeilijk kunnen begrijpen).

Walker noemt in dit verband de visie op de zondag. Maar ook in onze eigen gereformeerde traditie wordt hier verschillend over gedacht. De HC legt andere accenten dan bijvoorbeeld de Westminster Confessie. Dat wil niet zeggen dat je geen kritiek kunt hebben, maar die kritiek

moet wel genuanceerd zijn en goed onderbouwd en met oog voor de diversiteit binnen onze eigen gereformeerde traditie.

Als het gaat over de levensheiliging en de aandacht daarvan zijn er bij de NC ook mooie voorbeelden te noemen. Ik denk bijvoorbeeld aan Kevin DeYoung en zijn boek *The Hole in our Holiness* en het evenwichtige confessional statement van TGC.

(4) Gevaarlijk oecumenisch denken?

Het vierde kritiekpunt van Walker is een potentieel gevaarlijk oecumenisch denken. Te veel nadruk op de hoofdpunten van het geloof en te weinig voor de bredere verbanden en de diepere theologische structuren. Te veel invloed voor de parakerkelijke organisaties die ten koste gaat van de band met de plaatselijke gemeente en loyaliteit aan het eigen kerkverband.

Ook dit kan zeker een zwakte zijn. Maar dat geldt zeker niet voor iedereen. Baptisten als Mark Dever en Albert Mohler en presbyterianen als Ligon Duncan en Kevin DeYoung laten het 'Evangelie' in hun kerk-zijn en christen-zijn zwaarder wegen dan hun ecclesiologie, terwijl ze tegelijkertijd van harte loyaal zijn aan hun eigen kerkelijke traditie.

(5) Gaven van de Geest

In de vijfde plaats wijst Walker op charismatische tendensen binnen de beweging van het NC. Die zijn er zeker. Maar ook hier geldt dat er sprake is van een heel spectrum. Maar er zijn zeker charismatische invloeden en die werken door in de visie op de eredienst, kerk-zijn, bijzondere gaven van de Geest en de manier waarop de Geest ons leven leidt.

Binnen de NC is er ook een heel debat over deze vragen. En daarbij worden verschillende posities ingenomen. John MacArthur is bijvoorbeeld uitgesproken kritisch.

(6) Hoogmoed

Een zesde en laatste kritiekpunt van Walker is de wat hoogmoedige en triomfantalistische geest die hij bij sommige NC waarneemt. Alsof het nu echt gaat gebeuren. En er een ongekende bloeitijd van de kerk komt.

Ik moet zeggen dat ik dat niet gelijk zo herken. Maar het gevaar van hoogmoed is er altijd. Ook al staat het haaks op waar het calvinisme voor staat. Een tijdje terug verscheen er een boekje met de titel: *humble calvinism*, geschreven door een nieuwe calvinist. Dat is het echte calvinisme. Maar juist omdat de beweging in korte tijd zo groot geworden is, is dit gevaar natuurlijk aanwezig.

Wat in ieder geval wel een punt van zorg is, is dat sommige nieuwe calvinisten niet zo'n heel sterke band hebben met het oude calvinisme. En dat hun historische wortels niet zo diep zitten. Dat ze soms ook zo druk zijn met hun eigen context en eigen cultuur dat ze vergeten wat God ons gegeven heeft in de traditie van de kerk. Een schat van wijsheid. Ook voor kerk-zijn vandaag.

Toeïgening van het heil

Dat waren de kritiekpunten van Walker. Ik voeg er graag nog eentje aan toe, een kritiekpunt dat ook door reformatorische christenen in Nederland vaak genoemd wordt: namelijk dat de NC te weinig aandacht hebben voor de toeïgening van het heil en voor het feit dat geloven een gave van God is en de worsteling en de aanvechting van het geloof.

Ik kan me bij die kritiek best veel voorstellen. Ik deel die kritiek voor een deel ook. Toch wil ik wel een paar kanttekeningen plaatsen.

-Vaak wat oppervlakkige kritiek. In een apologetisch boek uitgegeven bij een seculiere uitgever (zoals Reason for God van Tim Keller) spreek je daar anders over dan in een gewone preek op zondag.

-Ook hier veel diversiteit en een heel spectrum.

-In de reformatorische traditie is dit thema ook wel uitvergroot.

-En het is toch ook een worsteling? Gods soevereiniteit en onze verantwoordelijkheid evenwichtig onder woorden brengen? Ook na eeuwen van zoeken en tasten moeten we als gereformeerden toch eerlijk toegeven dat we hier niet echt uitkomen? Dan moeten we voorzichtig zijn met oordelen over de praktijk van anderen, in ieder geval niet zomaar grote woorden gebruiken.

-Wat ook meespeelt is dat veel NC baptisten zijn, die daar op een andere manier mee omgaan. Veel meer uitgaan van een gelovigenkerk-ideaal. Iemand als Mark Dever heeft wel degelijk veel oog voor de heilstoeïgening, maar meer rond lidmaatschap en evangelisatie dan in zijn zondagse prediking.

-Nog even specifiek over Tim Keller. Hij wordt in NL soms afgezet tegen Piper. Dit begrijp ik wel, maar toch is het denk ik niet terecht. Als je zijn boek over het gebed leest, of zijn hoofdwerk, Center Church, of bijvoorbeeld zijn laatste preek op de conferentie van de TGC over de wedergeboorte, dan kom je bij Keller ook een gezond piëtisme met veel aandacht voor geloof als gave van God, aanvechting en strijd en de doodstaat van de mens. Maar wel op een eigentijdse manier verwoord. Daar zit het 'm meer op vast.

Evolutie

-Tim Keller. Hij maakt een duidelijk verschil tussen een evolutionaire lezing van Genesis 1 en Genesis 3. In Genesis 1 ziet Keller ruimte voor evolutie. In Genesis 3 niet. Hij houdt vast aan een historische Adam en Eva. En hij doet dat met het argument dat zijn schriftvisie geen ruimte laat voor een symbolische Adam en Eva (Jezus en Paulus beschouwen Adam en Eva immers als de eerste mensen).

Conclusie

Tot zover mijn kritische evaluatie. Voor mij slaat de balans door naar het positieve; ik ben blij met de herleving van het calvinisme in de VS, die grote-God-theologie. Ik ben blij met het evangeliecentrische en de apologetische inslag van de beweging en hun nadruk op de vreugde in God. Daar kunnen we veel van leren. En tegelijkertijd wil ik niet blind zijn voor de zwakten en gevaren van de beweging. Maar toch ben ik God vooral dankbaar.

Ik kan me dan ook goed vinden in de woorden die Don Carson schreef over de herleving van het calvinisme: 'Het is tijd voor stille dankbaarheid aan God en voor het vurige gebed of wat goed begonnen is verder mag groeien boven alle menselijke verwachting.'